ОПІР У СТ. 342 ТА СТ. 404 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ: ПИТАННЯ ТЛУМАЧЕННЯ

МОСТЕПАНЮК Людмила Олександрівна - доцент кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-2894-0654
УДК 343.35
DOI: https://doi.org/10.32782/LAW.UA.2024.3.14

У статті розкриваються проблемні питання розуміння опору як прояву об'єктивної сторони кримінальних правопорушень, передбачених ст. 342 Кримінального кодексу України «Опір представникові влади, працівникові правоохоронного органу, державному виконавцю, приватному виконавцю, члену громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовцеві, уповноваженій особі Фонду гарантування вкладів фізичних осіб» та ст. 404 Кримінального кодексу України «Опір начальникові або примушування його до порушення службових обов'язків». Метою статті є тлумачення і з'ясування змісту опору як форми об'єктивної сторони зазначених кримінальних правопорушень. Методологічним підґрунтям здійснення дослідження є сукупність загальнонаукових і спеціальних загальноприйнятих у юридичній науці методів наукового пізнання як форми пізнання правових явищ. Такими методами є діалектичний, системний, формально-юридичний, індукції та дедукції, логічного аналізу та синтезу, метод узагальнення.

Констатовано, що опір – це активна фізична протидія виконанню представником влади, працівником правоохоронного органу, державним виконавцем, членом громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону, військовослужбовцем, уповноваженою особою Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, начальником чи особою, яка виконує покладені на обов'язки з військової служби, службових чи громадських обов'язків. Визначено види опору (насильницький та ненасильницький), а також його ознаки: наявність протиправних активних дій; спрямованість на організм потерпілого; їх реалізація проявляється у застосуванні фізичного впливу чи фізичної сили до потерпілого, що перешкоджають діяльності потерпілого чи унеможливлюють її; перешкоджання виконанню потерпілим службових чи громадських обов'язків чи реалізації інших повноважень.

Доведено необхідність встановлення часу вчинення опору, яким є час виконання представником влади, працівником правоохоронного органу, членом громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону, військовослужбовцем, уповноваженою особою Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, начальником чи іншою особою, яка виконує покладені на неї обов'язки з військової служби, службових обов'язків чи обов'язків щодо охорони громадського порядку або здійснення інших обов'язків, котрі були покладені на особу законами чи іншими нормативними актами щодо проходження військової служби.

Ключові слова: кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та кримінальні правопорушення проти журналістів; кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби (військові кримінальні правопорушення); об'єктивна сторона кримінальних правопорушень; потерпілий від кримінального правопорушення; опір; військовослужбовець; час виконання обов'язків.

Постановка проблеми

Відповідно до положень ч. 1 ст. 2 Кримінального кодексу України (далі – КК), підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад кримінального правопорушення, передбаченого КК [1, с. 82]. Реалізуючи правозастосовчі чи правоохоронні функції, представники влади та інші особи, які здійснюють службову або професійну діяльність, мають досить широкі повноваження. Але в разі вчинення щодо вказаних осіб дій, що перешкоджають виконанню покладених на них обов'язків, представники влади та інші особи, які здійснюють службову або професійну діяльність самі можуть бути потерпілими від кримінальних правопорушень. З метою належного та якісного виконання представниками влади, працівниками правоохоронних органів, державними чи громадськими діячами, службовими особами чи громадянами, які виконують громадський обов'язок, військовослужбовцями, журналістами покладених на них обов'язків, необхідне забезпечення їх особистої безпеки та охорони, яка б сприяла безперешкодному і повноцінному здійсненню визначених завдань. Одним з найбільш ефективних засобів захисту і охорони вказаної категорії осіб є кримінальна відповідальність, формою реалізації якої є притягнення до відповідальності за опір відповідно до положень ст. 342 та ст. 404 КК.

Стан дослідження

Суттєвим внеском у вивчення та розроблення проблем кримінальної відповідальності за опір уповноваженим особам є праці В.П. Беленка, А.С. Габуди, І.О. Давидович, О.О. Кирбят'єва, В.В. Кузнєцова, М.І. Мельника, В.О. Навроцького, В.І. Осадчого, М.І. Хавронюка та ін.

Метою статті є тлумачення і з'ясування змісту опору як форми об'єктивної сторони кримінальних правопорушень, передбачених ст. 342 КК «Опір представникові влади, працівникові правоохоронного органу, державному виконавцю, приватному виконавцю, члену громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовцеві, уповноваженій особі Фонду гарантування вкладів фізичних осіб» та ст. 404 КК «Опір начальникові або примушування його до порушення службових обов'язків». Зроблені висновки сприятимуть формулюванню рекомендацій для практики застосування вказаних норм та пропозицій щодо їх удосконалення [2, с. 156].

Виклад основного матеріалу

У положеннях чинного КК відповідальність за опір передбачається у двох нормах: ст. 342 КК «Опір представникові влади, працівникові правоохоронного органу, державному виконавцю, приватному виконавцю, члену громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовцеві, уповноваженій особі Фонду гарантування вкладів фізичних осіб» та ст. 404 КК «Опір начальникові або примушування його до порушення службових обов'язків». У першому випадку мова йде про кримінальне правопорушення проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та кримінальні правопорушення проти журналістів, що знаходиться в Розділі XV Особливої частини КК, у другому – про кримінальне правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби (військові кримінальні правопорушення) (Розділ XIX Особливої частини КК).

Об'єктивна сторона обох кримінальних правопорушень характеризується діянням у вигляді опору представникові влади, працівникові правоохоронного органу, члену відповідного громадського формування, військовослужбовцю, а також уповноваженій особі Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (ст. 342 КК) чи начальникові або іншій особі, яка виконує покладені на неї обов'язки з військової служби (ст. 404 КК). Для об'єктивної сторони цих діянь характерним також є час вчинення – час виконання представником влади, працівником правоохоронного органу, членом громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону, військовослужбовцем, уповноваженою особою Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, начальником

чи іншою особою, яка виконує покладені на неї обов'язки з військової служби, службових обов'язків чи обов'язків щодо охорони громадського порядку або здійснення конкретних обов'язків, котрі були покладені на особу законами чи іншими нормативними актами щодо проходження військової служби.

Загалом значення терміна «опір» передбачає здатність протистояти, протидіяти, боротися, змагатися з кимось [3, с. 641]. Поряд з цим, «протидія» означає дію, яка спрямована проти іншої дії чи перешкоджає їй [3, с. 834]. Тому варто говорити про спільність основного лексичного значення термінів «опір» та «протидія». Однаковість їх сутності та змісту проявляється в означенні обома термінами дії, що спрямована проти іншої дії.

У вітчизняній доктрині кримінального права сформувалася думка, що опір – це активна фізична протидія виконанню представником влади, працівником правоохоронного органу, державним виконавцем, членом громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону, військовослужбовцем, уповноваженою особою Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, начальником чи особою, яка виконує покладені на обов'язки з військової служби, службових чи громадських обов'язків [4, с. 87].

Зважаючи на побудову ст. 342 КК, виділяють простий (ненасильницький) (ч. 1 та ч. 2 ст. 342 КК) та кваліфікований (насильницький) опір (ч. 3 ст. 342 КК). У ст. 404 КК передбачені інші кваліфікуючі ознаки опору: вчинення його із застосуванням зброї, спричинення тяжких наслідків (ч. 2 ст. 404 КК), а також поєднання опору з умисним вбивством начальника або іншої особи, яка виконує обов'язки з військової служби (ч. 5 ст. 404 КК).

Ненасильницьким або простим опором є вчинення протидії представникові влади, працівникові правоохоронного органу, державному виконавцю, члену громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону, військовослужбовцеві, уповноваженій особі Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, начальнику чи іншій особі, яка виконує покладені на неї обов'язки з військової служби, що не пов'язана з безпосереднім фізичним або психічним впливом на вказаних потерпілих. Прояви такого опору перешкоджають потерпілим виконанню службових чи громадських обов'язків, що позбавляє їх можливості належним чином виконувати свої обов'язки чи ставить під загрозу їх виконання, у чому і полягає сутність небезпеки зазначеного посягання [5, с. 231].

Ненасильницьким опором вважається перешкоджання винним законному застосуванню сили працівником правоохоронних органів, це дії, якими винний створює умови, що перешкоджають діяльності потерпілого або унеможливлюють виконання ним своїх обов'язків [6, с. 73], винний перешкоджає законному застосовуванню сили зі сторони потерпілого [4, с. 89] чи вчиняє дії, спрямовані на позбавлення потерпілого предметів чи речей, необхідних для виконання покладених обов'язків.

З огляду на зазначене виділяються наступні ознаки опору: наявність протиправних активних дій; спрямованість на організм потерпілого; їх реалізація проявляється у застосуванні фізичного впливу чи фізичної сили до потерпілого, що перешкоджають діяльності потерпілого чи унеможливлюють її; перешкоджання виконанню потерпілим службових чи громадських обов'язків чи реалізації інших повноважень – тобто має місце протидія виконанню потерпілим покладених на нього обов'язків; поєднання протиправних дій винного з моментом виконання потерпілим своїх службових чи громадських обов'язків [7, с. 28].

Натомість пасивна поведінка суб'єкта не чинить негативного, пов'язаного з перешкоджанням виконанню потерпілим службових чи громадських обов'язків чи реалізації інших повноважень, впливу на потерпілих. Для можливості кваліфікації за ст. 342 КК чи ст. 404 КК необхідне застосування до потерпілих з боку винного фізичної сили, адже відсутність цієї ознаки свідчитиме про наявність злісної непокори, а не опору. Варто нагадати, що опір слід відрізняти від злісної непокори (ст. 185 Кодексу України про адміністративні правопорушення), якою визна-

ється відмова від виконання наполегливих, неодноразово повторених законних вимог чи розпоряджень працівника правоохоронного органу при виконанні ним службових обов'язків, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону чи військовослужбовця у зв'язку з їх участю в охороні громадського порядку або відмова, виражена у зухвалій формі, що свідчить про явну неповагу до осіб, які охороняють громадський порядок.

Спрямованість фізичного впливу на потерпілого і його наявність слід вважати обов'язковою ознакою опору, але слід мати на увазі, що такий опір може мати як безпосередній (при фізичному контакті правопорушника і потерпілого), так і опосередкований характер (створення перешкод для вільного пересування представника влади або громадськості). Посягання на предмети, необхідні для виконання потерпілим своїх обов'язків, що відбувається одночасно з впливом на представника особу потерпілого, необхідно теж вважати опором [6, с. 78]. Крім того, опір утворюють дії суб'єкта, вплив яких спрямований або безпосередньо на когось з потерпілих, або фіксуються дії, які потерпілому потрібно нейтралізувати у безпосередньому контакті з ним [5, с. 228].

Але слід мати на увазі, що дії, пов'язані з опором, не завжди супроводжуються застосуванням до потерпілого фізичної сили, адже активна фізична протидія може бути спрямована, як було зазначено вище, і на предмети, необхідні потерпілому для виконання своїх службових чи громадських обов'язків, або може пов'язуватися із вчиненням дій, які потерпілий повинен нейтралізувати у безпосередньому контакті з винним.

Вчинення злочину під час виконання представником влади, у т. ч. працівником правоохоронного органу, службових обов'язків означає, що посягання має місце під час реалізації ним наданих йому прав та виконання обов'язків, які передбачені відповідними нормативно-правовими актами, що регулюють діяльність представника влади або органу, в якому він працює. Член громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону та військовослужбовець можуть виступати потерпілими у складі злочину, що аналізується, лише під час виконання цими особами покладених на них обов'язків щодо охорони громадського порядку.

Зважаючи на викладене, слід підтримати раніш озвучене наукове визначення поняття опору як активної протиправної поведінки особи, що проявляється у фізичному впливі на потерпілого і сприяє протидії виконанню покладених на нього функцій або створює умови, що перешкоджають діяльності такої особи чи унеможливлюють виконання обов'язків [4, с. 88].

Отже, діяльність представника влади, працівника правоохоронного органу, державного виконавця, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця, уповноваженої особи Фонду гарантування вкладів фізичних осіб або начальника, а також іншої особи, яка виконує покладені на неї обов'язки з військової служби, буде правомірною в контексті ст. 342 та ст. 404 КК у разі: вчинення таких дій лише уповноваженими особами, за наявності відповідних підстав і умов, передбачених законом, вона виходить від особи, яка застосувала належні способи і прийоми.

Завершуючи характеристику опору як обов'язкової ознаки об'єктивної сторони кримінальних правопорушень, передбачених ст. 342 КК та ст. 404 КК, слід звернути увагу на момент їх закінчення. За загальним правилом, вказані правопорушення є закінченими з моменту вчинення винним дій, що перешкоджають діяльності вказаних у законі осіб (з моменту вчинення протидії), незалежно від того, чи вдалося винному перешкодити цій діяльності.

Натомість склад кваліфікованого опору, поєднаного з примушенням (ч. 3 ст. 342 КК), вважається закінченим з моменту фізичного або психічного впливу на особу з метою змусити її виконати явно незаконні дії або утриматися від тих чи інших дій, які вона зобов'язана була здійснити у ситуації, що склалася. Віднесення опору, поєднаного з примушенням (ч. 3 ст. 342 КК), до таких складів кримінальних правопорушень, для наявності об'єктивної сторони яких закон

вважає достатнім лише факт вчинення дії, не вимагаючи встановлення її наслідків, має суттєве значення для визначення меж суспільної небезпеки як ознаки аналізованого діяння. Така суспільна небезпека визначається в межах, у яких підлягає кримінально-правовій охороні безпосередній об'єкт діяння – нормальна діяльність представника влади, працівника правоохоронного органу, державного виконавця, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця, уповноваженої особи Фонду гарантування вкладів фізичних осіб або начальника [4, с. 88].

У разі спричинення опором тяжких наслідків (ч. 2 ст. 404 КК), а також поєднання опору з умисним вбивством начальника або іншої особи, яка виконує обов'язки з військової служби (ч. 5 ст. 404 КК), слід говорити про матеріальний склад кримінальних правопорушень і встановлювати суспільно небезпечні наслідки.

Висновки

Отже, об'єктивна сторона складів кримінальних правопорушень, передбачених ст. 342 та ст. 404 КК, характеризується активними діями суб'єкта, які полягають у протидії виконанню представником влади, працівником правоохоронного органу, державним виконавцем, членом громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовцем, уповноваженою особою Фонду гарантування вкладів фізичних осіб або начальником службових обов'язків чи обов'язків щодо охорони громадського порядку.

Акцентовано увагу на прямій чи опосередкованій спрямованості дій винної особи під час опору проти потерпілої особи або проти предметів, наявність яких необхідна для виконання потерпілим своїх службових чи громадських обов'язків.

Виокремлено ознаки, які характеризують опір: наявність активних протиправних дій, їх спрямованість на організм потерпілого; прояв реалізації – у застосуванні фізичного впливу чи фізичної сили до потерпілого, що перешкоджають діяльності потерпілого чи унеможливлюють її, наявна протидія виконанню потерпілим покладених на нього обов'язків, поєднання протиправних дій винного з часом виконання потерпілим своїх службових чи громадських обов'язків.

Література

1. Babanina, V. (2019). Structure of Mechanism of Implementation of Criminal Legislation. Scientific Journal of the National Academy of Internal Affairs, 24 (2), 81–86. doi: 10.33270/01191112.81.

2. Tumanyants, A., Hetman, H., Babanina, V., Dovbash, R. (2023). Features of Ensuring the Right to Liberty and Personal Integrity In Criminal Proceedings Under the Conditions of Martial Law: Precedent Practice of the European Court of Human Rights and Ukrainian Realities. Access to Justice in Eastern Europe. 2 (19), 153–171. doi: 10.33327/AJEE-18-6.2-n000226.

3. Великий тлумачний словник сучасної української мови [уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел]. Київ : Ірпінь, ВТФ Перун, 2005. 1728 с.

4. Габуда А.С. Кримінально-правова характеристика складу опору особам, наділеним владними повноваженнями : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2012. 220 с.

5. Осадчий В.І. Кримінально-правовий захист правоохоронної діяльності. Монографія. Київ : Атіка, 2004. 336 с.

6. Давидович І.І. Кримінально-правова охорона представників влади і громадськості, які охороняють правопорядок: автореф. дис... канд. юрид. наук. Київ, 2007. 263 с.

7. Навроцький В.О. Злочини проти порядку управління: [лекції для студентів юридичних факультетів] Львів : Львівський держ. ун-т ім. І. Франка, 1997. 40 с.

References

1. Babanina, V. (2019). Structure of Mechanism of Implementation of Criminal Legislation. Scientific Journal of the National Academy of Internal Affairs, 24 (2), 81–86. doi: 10.33270/01191112.81.

2. Tumanyants, A., Hetman, H., Babanina, V., Dovbash, R. (2023). Features of Ensuring the Right to Liberty and Personal Integrity In

Criminal Proceedings Under the Conditions of Martial Law: Precedent Practice of the European Court of Human Rights and Ukrainian Realities. Access to Justice in Eastern Europe. 2 (19), 153–171. doi: 10.33327/AJEE-18-6.2-n000226.

3. Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [uklad. i holov. red. V.T. Busel]. Kyiv : Irpin, VTF Perun, 2005. 1728 s.

4. Habuda, A.S. (2012). Kryminalno-pravova kharakterystyka skladu oporu osobam, nadilenym vladnymy povnovazhenniamy : dys. … kand. yuryd. nauk : 12.00.08. Lviv, 220 s.

5. Osadchyi, V.I. (2004). Kryminalno-pravovyi zakhyst pravookhoronnoi diialnosti. Monohrafiia. Kyiv : Atika, 336 s.

6. Davydovych, I.I. (2007) Kryminalno-pravova okhorona predstavnykiv vlady i hromadskosti, yaki okhoroniaiut pravoporiadok: avtoref. dys... kand. yuryd. nauk. Kyiv, 263 s.

7. Navrotskyi, V.O. (1997). Zlochyny proty poriadku upravlinnia: [lektsii dlia studentiv yurydychnykh fakultetiv] Lviv : Lvivskyi derzh. un-t im. I. Franka, 40 s.

Mostepaniuk L.O.

RESISTANCE IN ART. 342 AND ART. 404 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE: A MATTER OF INTERPRETATION

Abstract. The article reveals problematic issues of understanding resistance as a manifestation of the objective side of criminal offenses provided for by Art. 342 of the Criminal Code of Ukraine "Resistance to a representative of the authorities, an employee of a law enforcement agency, a state executive, a private executive, a member of a public formation for the protection of public order and the state border or a military serviceman, an authorized person of the Individual Deposit Guarantee Fund" and Art. 404 of the Criminal Code of Ukraine "Resisting the superior or forcing him to violate official duties." The purpose of the article is to interpret and clarify the content of resistance as a form of the objective side of the specified criminal offenses. The methodological basis of the research is a set of general scientific and special methods of scientific knowledge generally accepted in legal science as a form of knowledge of legal phenomena. Such methods are dialectical, systemic, formal-legal, induction and deduction, logical analysis and synthesis, generalization method.

It was established that resistance is an active physical opposition to the performance by a representative of the authorities, an employee of a law enforcement agency, a state executive, a member of a public formation for the protection of public order and the state border, a military serviceman, an authorized person of the Deposit Guarantee Fund of Individuals, a boss or a person who performs the duties assigned to him. ties from military service, official or public duties. The types of resistance (violent and non-violent) are determined, as well as its signs: the presence of illegal active actions; targeting the victim's body; their implementation is manifested in the application of physical influence or physical force to the victim, which hinders the victim's activity or makes it impossible; preventing the victim from performing official or public duties or exercising other powers.

The necessity of establishing the time of resistance has been proven, which is the time of performance by a representative of the authorities, an employee of a law enforcement agency, a member of a public formation for the protection of public order and the state border, a military serviceman, an authorized person of the Deposit Guarantee Fund of Individuals, a superior or another person who performs the duties assigned to him ties from military service, official duties or duties for the protection of public order or the performance of other duties imposed on a person by laws or other regulatory acts regarding military service.

Keywords: criminal offenses against the authority of state authorities, local self-government bodies, citizens' associations and criminal offenses against journalists; criminal offenses against the established order of military service (military criminal offences); the objective side of criminal offenses; a victim of a criminal offence; resistance; duty performance time.